

Informační Bulletin

České Statistické Společnosti

č.4. listopad 2001, ročník 12

Státní statistická služba v novém zákoně

RNDr. Jaroslav Česka

Parlament České republiky se v říjnu roku 2000 usnesl na novele zákona č. 89/1995 Sb. o státní statistické službě. Tato novela (zákon č. 411/2000 Sb. s účinností od 1. ledna 2001) byla zveřejněna ve Sbírce zákonů ČR, částka 115, strana 5341.

Jako odborná norma, která tvoří právní rámec pro další výkon státní statistické služby a důležitou oporu oficiální statistiky v České republice, novela i novelizovaný zákon si zaslouží odpovídající komentář. U některých otázek bude přitom poukázáno na širší souvislosti i jejich řešení v dřívějších normách, na které příslušná norma v dané posloupnosti navazuje. Předmětem tohoto příspěvku je statistický obsah předmětné novely i zákona, nikoliv posuzování jejich kvalit po právní stránce. Příspěvek si také neklade nárok na úplnost a je zaměřen na vybrané problémové okruhy uvedené (označené) v zákoně č. 89/1995 Sb. a příslušný text novely (zák. 411/2000 Sb.), který odpovídající původní text mění a doplňuje.

Státní statistická služba (souhrnná charakteristika)

Text novely zákona o státní statistické službě charakterizuje mj. statistickou službu jako činnost, která spočívá v získávání údajů, vytváření statistických informací o sociálním, ekonomickém a ekologickém vývo-

ji České republiky a v dalších činnostech. Její součástí je také plnění závazků z mezinárodních smluv v oblasti statistiky. Nový text tak mění a doplňuje souhrnnou charakteristiku, která byla použita v dříve platném zákoně.

Uvedený text v zaměření činnosti však postrádá uvedení demografických statistik, tedy statistických údajů a informací o **demografickém**, sociálním atd... vývoji. Jde o významný okruh statistik a činností, které statistická služba zajišťuje na odpovídající úrovni a kde statistický úřad má nezastupitelnou úlohu. Tento problém se týká i ustanovení v dalších částech zákona, kde je zmiňována problematika v sociální, ekonomické a ekologické oblasti. Uvedení demografické problematiky v této části zákona bylo již opomenuto v dřívějším, nyní novelizovaném zákoně (č. 89/1995 Sb).

Vzhledem k vymezení státní statistické služby použité v novele by text ustanovení měl zahrnovat i další významné okruhy činností, zejména např. analytické činnosti, které jsou charakteristické pro současnou moderní statistickou službu. Rozšíření charakteristiky, např. o „využívání“ nebo „poskytování informací a zpráv“, by tak přispělo k její větší výstižnosti.

Souhrnná charakteristika v novele již neuvádí hlavní uživatelské skupiny, včetně veřejnosti, což bylo určitým způsobem ošetřeno v dříve platném zákoně. Jejich zahrnutí do úvodní souhrnné charakteristiky je však odůvodněné, neboť zdůrazňuje účel a opodstatněnost této statistické služby. Zdůraznění veřejnosti je zde nejen logické, ale představuje i určitou oporu pro činnost statistického úřadu jako rozpočtové organizace k této uživatelské skupině, zaměřené na žádoucí prohloubení a soustavné zkvalitňování statistické služby na tomto úseku.

Vymezení pojmů

Schválená novela přináší také úpravy textu ustanovení předchozího zákona o pojmech. Jde o důležité pojmy používané ve statistických zjišťováních a dalších statistických činnostech. Vedle účelného zpřesnění a doplnění textu, který vymezuje některé pojmy, novela však ponechává i některé nepřesnosti předchozího zákona.

Například u individuálního údaje, znaku a tedy i statistické jednotky, která se výslovně neuvádí, je zavádějící jeho omezení jen na údaje, které se týkají jednotlivé právnické nebo fyzické osoby. Statistické zkoumání a tedy i zjišťování co do účelu a předmětu není správné z odborného hlediska omezovat jen na určitý druh (skupinu) statistických jednotek zúženým vymezením pojmu individuálního údaje. Pokud z důvodu návaznosti na některá další ustanovení zákona, případně dalších norem bylo snahou již v této části zdůraznit jen tento druh individuálních údajů, bylo možno použít například i podtext ke správné, obecně širší definici.

Ustanovení zákona o pojmech bylo novelou rozšířeno o samo-statný bod, který vymezuje zemědělskou činnost. Zemědělskou činností se pro účely tohoto statistického zákona rozumí zemědělská výroba (rostlinná i živočišná) vč. zelinářství, zahradnictví, včelařství, rybářství, chovu kožehinových a jiných zvířat, dále lov a odchyt zvěře, výroba zemědělských výrobků, pěstování lesa a těžba dřeva, jakož i poskytování služeb pro zajištění těchto činností.

Toto široké pojetí zemědělské činnosti je poměrně heterogenní a zčásti neúplné. Věcně i metodicky patří na úroveň metodických nástrojů (klasifikace odvětví a činností), které statistika vytváří s odpovídající vazbou na mezinárodní doporučení a klasifikace. Zákon zde také neuvádí vymezení dalších národohospodářských odvětví a činností (průmyslová, stavební aj.), což by mohlo opodstatňovat zvolený postup z tohoto hlediska.

Zařazení jednotlivých statistických pojmů a jejich vymezení v této části zákona je tedy účelné posuzovat tak, aby statistický úřad nebyl např. omezován v uplatňování odborných hledisek a vědeckých metod, jak zdůrazňuje ustanovení zákona o nestrannosti statistické služby. Správné vymezení statistických pojmů pomáhá také obhájit odborný charakter státní statistiky před nepřiměřenými požadavky.

Vysvětlení v této části by si zasloužily i některé statistické pojmy použité v dalších ustanoveních zákona na úseku statistických zjišťování, včetně výběrových.

Orgány vykonávající státní statistickou službu

Ustanovení, že státní statistickou službu vykonává Český statistický úřad (ČSÚ) postrádá jakoukoliv zmínku o jeho oblastních (regionálních, územních) úřadech a službě (oblastních statistických orgánech ČSÚ). Opodstatněnost a přínos oblastních statistických orgánů byla prokázána jejich dlouholetou poválečnou činností, kterou statistické orgány obhájily v různých složitých obdobích svého vývoje a akcích na restrikce aparátu. Jejich nesporná potřeba evidentně vzrůstá se zřízením vyšších samosprávných celků a situací ve statistických zjišťováních u zpravodajských jednotek a na dalších úsecích. V celkovém zájmu statistické služby je, aby tyto orgány, které plní důležité úkoly při velkých statistických šetřeních, zajišťují nezávislost a výkon statistické služby v úsecích, které statistický úřad provádí podle své metodiky vlastní tazatelskou (zpravodajskou) sítí a další činnosti, měly odpovídající oporu v nejdůležitější právní normě.

Vypuštění odpovídajících ustanovení o oblastních statistických orgánech v zákoně č. 89/1995 Sb. bez jakékoliv zmínky bylo vzhledem k důležitosti této činnosti málo uvážené a neprozíravé.

Nyní platná novela přiznává nadále právo vykonávat státní statistickou službu také ministerstvům a jiným správním úřadům, zužuje ji však tím, že tento výkon již nepřiznává „jimi zmocněným organizacím“.

Zdůrazněnou ochranu individuálních údajů orgány vykonávajícími státní statistickou službu, která je novelou zpřesněna, bylo účelné i formulačně omezit na „příslušné“ individuální údaje nebo individuální údaje „týkající se osob“ v souladu s tím, co již bylo vysvětleno při vymezení pojmů.

Působnost Českého statistického úřadu

Obsáhlejší část ustanovení zákona věnovaná působnosti ČSÚ je novelou zpřesňována a doplněna. Novela také zvýrazňuje některé důležité činnosti zajišťované statistickým úřadem, které v ustanovení zákona č. 89/1995 Sb. byly na některých místech opomenuty.

Působnost ČSÚ charakterizovaná tak, že „ČSÚ zabezpečuje získávání údajů pro statistické účely a poskytuje statistické informace státním orgánům, orgánům územní samosprávy a veřejnosti“ byla novelou rozšířena o poskytování statistických informací „do zahraničí“.

Uvedené obecnější ustanovení je naplňováno podrobnějším popisem důležitých činností a prací, které statistický úřad provádí a zajišťuje na jednotlivých úsecích a v koordinaci státní statistiky (ve vztahu k ministerstvům). I zde novela přináší některé úpravy a zpřesnění textu dříve použitého v zákoně. Zajišťuje tak i lepší oporu pro náročné práce, které statistický úřad již dlouhodoběji vykonává, zejména ve vztahu k zahraničí (EU, OSN, aj.). Novela však, i přes její nesporný přínos, není v této části ještě dostatečně precizní, a tedy jednoznačnou oporou pro zajišťování a účinnou koordinaci důležitých statistických prací ve vztahu k mezinárodním organizacím, kde ČSÚ plní zpravodajskou povinnost. Tuto skutečnost by lépe vystihovala formulace ustanovení, že ČSÚ poskytuje oficiální statistické údaje a informace mezinárodním vládním organizacím“. Ustanovení, že „ČSÚ poskytuje statistické informace do zahraničí“ je příliš obecný a opakuje pouze text z úvodní celkové charakteristiky. Jeho náhrada doporučeným textem by lépe vystihovala povinnost, kterou ČSÚ zajišťuje na tomto úseku v důležitém zájmu ČR. Popisovaná změna by také lépe odpovídala pojetí této části ustanovení zákona, která uvádí specifické i výlučné činnosti, které statistický úřad plní.

I když výčet specifických činností statistického úřadu nemůže být pochopitelně vyčerpávající, je účelné, aby poskytoval potřebnou právní oporu pro některé důležité a náročné práce zajišťované pro odbornou a další veřejnost, k rozvíjení mezinárodní spolupráce ve statistice a pro soustavné zdokonalování státní statistiky aplikací vědeckých poznatků a metod.

Zde lze např. uvést činnosti na úseku ústřední statistické knihovny, péče o její obsáhlý fond, jeho rozšiřování a větší přístupnost veřejnosti a dalším uživatelům. Obdobně to platí i pro podporu činností mezinárodních nevládních statistických organizací a spolu-práci s národními statistickými úřady. Některé z činností by bylo možno zvýraznit i úpravou a rozšířením formulací stávajících ustanovení. Např. ve vztahu k veřejnosti lze toto vyjádřit doplněním textu „ČSÚ vydává Statistickou

ročenku“ další formulací „a další publikace pro veřejnost“. Obdobně formulaci ustanovení „ČSÚ zajišťuje vývoj nových statistických metod“ lze výstižněji upravit na „ČSÚ zajišťuje výzkum a vývoj pro potřeby státní statistiky“.

Přehled prací a úkolů, kterými ČSÚ koordinuje státní statistickou službu by měl i ve vztahu k ministerstvům podporovat žádoucí zesílenou koordinující funkci statistického úřadu při předkládání statistických údajů mezinárodním vládním organizacím a ve vztahu ke zpravodajským jednotkám.

Záruky nestrannosti státní statistické služby

Ustanovení zákona o nestrannosti státní statistické služby z roku 1995 (č. 89/1995 Sb.) bylo novelizací změněno nepatrně. Podle novely je ČSÚ nezávislý při **vytváření** (místo dřívějšího „určování“) statistických informací. Statistické informace jsou zde chápány nepochybně šířeji v porovnání s jejich specifikací v části „vymezení pojmů“.

Zdůrazňovaná nezávislost se týká především určování metodiky státní statistiky (statistických zjišťování), což však ustanovení zákona č. 89/1995 Sb. v předmětné části nevystihuje. Uplatnění odborných hledisek a používání vědeckých metod má důležité opodstatnění zejména na úseku ve vztahu k metodice. Určitá jejich konkretizace použitím i dalších charakteristik (např. věrohodnosti, spolehlivosti aj.) by přitom byla žádoucí a prospěšná.

Při formulaci této části ustanovení statistického zákona bylo žádoucí využít významných dokumentů, které orgány OSN (EHK, Statistické komise) přijaly v předchozích letech na podporu oficiální statistiky v členských zemích. Těchto dokumentů v zájmu státní statistiky však nebylo využito.

Vhodné propracování ustanovení zákona nestrannosti, odbornosti a kvality státní statistiky poskytuje také lepší oporu proti neodborným zásahům a požadavkům, kterým statistický úřad může být vystaven a napomáhá i žádoucí důvěře veřejnosti.

Působnost ministerstev

Vymezení působnosti ministerstev v ustanovení zákona č. 89/1995 Sb. nebylo novelou měněno. Zesílení koordinující úlohy ČSÚ v soustavě orgánů státní statistické služby by však i zde vyžadovalo určité úpravy. Bylo by např. žádoucí, aby zařazování statistických zjišťování prováděné ministerstvy do programu statistických zjišťování ČSÚ uskutečňoval v součinnosti (nebo po projednání) s ministerstvy, nikoliv „po dohodě s nimi“. Tato formulační úprava lépe zajišťuje, že právo rozhodnout o účelnosti zařazení statistických zjišťování do programu je na straně statistického úřadu, který tento program sestavuje. Rozhodující postavení úřadu je zde v zájmu celkové efektivnosti a racionality systému statistických zjišťování, umožňuje účinnější ochranu zpravodajských jednotek před časovým, věcným i jiným střetem zpravodajských povinností a potřebě jim předcházet. Omezí se tak i nepříznivé důsledky, které mohou vyplývat z takových i jiných situací pro státní statistickou službu.

Text ustanovení o statistických zjišťováních, která mohou ministerstva provádět mimo program postrádá jejich vazbu na celostátní metodiku, což by bylo účelné zdůraznit.

Statistická zjišťování u fyzických osob

Ze zpravodajských povinností fyzických osob novela vypustila a tedy nepřipouští zjišťování údajů o druhu a o počtu hospodářských zvířat chovaných fyzickou osobou a o výměrách pěstovaných zemědělských plodin. Specifikace údajů je novelou přitom rozšířena o možnost zjišťování údajů o zemědělské činnosti (jejíž vymezení bylo již komentováno), technických prostředcích využívaných pro zemědělskou činnost a dále o výměře a využití zemědělské půdy sloužící k mimoprodukčním funkcím zemědělství.

Taxativní forma požitá v novele může vést k určitým omezením (jednotek a souborů) v případě některých obvyklých statistických šetření a soupisů (např. u soupisů hospodářských a jiných zvířat), což jinak

k získání úplných statistických údajů na celostátní úrovni může být žádoucí a potřebné.

Statistickým potřebám více vyhovují otevřeněji formulovaná ustanovení tak, aby v odůvodněných případech bylo možno zjišťovat statistické údaje nad rámec vymezeného souboru bez nutnosti novelizace zákona. Vzhledem k ustanovení o ochraně individuálních údajů týkajících se osob lze požadování údajů nad určený rámec vázat i na jinou právní normu, plnění mezinárodních smluv a závazků i závazných doporučení mezinárodních vládních organizací (např. k censům).

Využití administrativních zdrojů údajů

Značná část ustanovení o využití administrativních zdrojů v zákonu č. 89/1995 Sb. je novelou formulačně upravena a také rozšířena. Novela v rozšíření výslovně stanoví, co ČSÚ může jen požadovat z údajů v daňovém řízení, v celním řízení a sociálním zabezpečení. Při hodnocení těchto změn však vzniká otázka, zda tato omezení jsou účelná a napomáhají dobře racionalizaci a efektivnosti celého systému státní statistiky a tedy i úplnějšímu využívání údajů, které jsou již, někdy i nákladným způsobem, shromážděny od zpravodajských jednotek. Příslušná ustanovení by neměla úsilí o využití jiných údajů pro statistické účely „a priori“ bránit nebo omezovat, spíše naopak, při ochraně individuálních dat týkajících se osob, která je jistěna příslušným ustanovením v této i v dalších částech zákona.

Vzhledem k předchozím ustanovením, která pojednávají o úkolech ČSÚ a nestrannosti statistické služby (zajišťování vzájemné srovnatelnosti statistik, uplatnění odborných hledisek aj.) musí statistický úřad při využívání údajů z různých zdrojů ověřovat shodnost a vy-užitelnost odpovídajících souborů a dalších charakteristik, což vyžaduje rovněž individualizaci dat (statistických jednotek) na určité úrovni. Ustanovení, že „Pro využití ke statistickým účelům je možné sdružovat údaje a informační systémy sloužící k rozdílným účelům“ se i z uvedeného hlediska jeví jako nadbytečné.

K problematice individuálních dat, jejichž ochrana je předmětem i dalších částí zákona, je nutno dodat, že statistické právní normy (což potvrzují dlouholeté i předválečné zkušenosti čs. statistiky) chrání

z pochopitelných důvodů zjišťované údaje před jinými institucemi (zejména v daňovém řízení), nikoliv obráceně, tedy jejich ochranu před jejich využitím pro statistické účely.

Program statistických zajišťování

Přehled charakteristik uváděných u jednotlivých statistických zjišťování v zákoně č. 89/1995 Sb., který novelou nebyl změněn, neobsahuje důležité údaje o šetřeném období a rozhodném okamžiku. Tyto údaje jsou potřebné pro vymezení příslušného zjišťování z časového hlediska a další činnosti spojené s posuzováním zpravodajských povinností a také přípravou zpravodajských jednotek. U některých jednotek může mít opodstatnění i požadavek na jejich vymezení z jiných hledisek. I tyto pojmy by bylo vhodné vysvětlit v příslušném ustanovení (vymezení pojmů).

Statistická zjišťování bez zpravodajské činnosti

Vymezení této skupiny zjišťování obsahuje princip „dobrovolného bezplatného“ poskytování údajů, který však předurčuje charakter a může ovlivňovat i výslednou kvalitu těchto zjišťování, která zákon připouští. Zdůraznění principu „dobrovolného“ se jeví dostačující. Určité zpřesnění formulace by bylo prospěšné k zajištění návaznosti na ustanovení o působnosti ministerstev.

Statistika obyvatelstva a sčítání lidu, domů a bytů

Na celospolečenský význam statistiky obyvatelstva, její přínos a nezastupitelné postavení ČSÚ na tomto úseku bylo již poukázáno.

Zvláštní zmínku však vyžaduje problematika sčítání lidu, domů a bytů, které patří k nejobsáhlejším a velmi nákladným šetřením. Ustanovení zákona č. 89/1995 Sb., které novelou nebylo dotčeno, stanoví, že „Sčítání lidu, domů a bytů se provádí jedenkrát za 10 let na základě zvláštního zákona“. Toto ustanovení bylo naplněno zákonem č. 158/1999 Sb. o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001.

Nynější normativní přístup tak navazuje na praxi uplatňovanou ve státní statistice ČSR v předválečném období, kdy sčítání lidu mělo právní oporu ve zvláštním zákoně. Zákon č. 158/1999 Sb. však představuje obsahově propracovanou statistickou právní normu, jejíž znění bylo dříve předmětem norem nižší právní síly. Problematika obsahu uvedeného zákona, jeho příp. důsledků i souvisejících otázek však přesahuje rámec tohoto pojednání a zasloužila by samostatné posouzení povolanými statistickými odborníky. Poukázáno bude proto jen na některé problémy a souvislosti, které vzbuzují zvýšenou pozornost a které mohou mít i širší důsledky pro oficiální statistiku, její využívání a přínos.

Ustanovení zákona (v par. 13, odst. 5) že, „Sčítací tiskopisy se po skončení zpracování výsledků sčítání skartují“ je málo prozřivé a ze statistického hlediska neúčelné.

Vzhledem k soupisovému charakteru sčítání a dlouholetému mezi-soupisovému období, postupnému i následnému zpracování základních i vybraných údajů podle nejrozličnějších hledisek a priorit k zabezpečení i nově vzniklých potřeb je žádoucí, aby byla zajišťována fyzická ochrana všech individuálních údajů a materiálů získaných sčítáním. Tato ochrana byla a je dostatečně účinná a je nyní ještě zesílena i rigorózními ustanoveními v popisovém zákoně a dalších všeobecně závazných normách.

Lze dodat, že údaje týkající se jednotlivých osob byly chráněny i v dřívějších statistických zákonech a statistické orgány dbaly, aby k jejich porušování nedocházelo. Např. vzhledem k příslušnému ustanovení zákona 21/1971 Sb. Federální statistický úřad nedával souhlas ani soudcům (soudům) k jejich požadavkům na zpřístupnění údajů ze sčítání lidu týkající se jednotlivých osob.

Vážný problém vyvolává rostoucí a značná nákladnost sčítání lidu, domů a bytů. Značné rozpočtové prostředky vynakládané na provedení nynějšího sčítání při současné situaci a úsilí na úspory státního rozpočtu vyvolávají kritiku i některých ústavních činitelů, což může vést i k určitým pochybnostem o skutečné potřebě sčítání a poklesu nutné podpory příslušných orgánů.

Zvrátit nepříznivé tendence na tomto úseku, které jsou mnohdy zesilovány i malou vstřícností například ve veřejných sdělovacích prostředcích o potřebě zjišťovaných údajů, vyžaduje nepochybně velmi odpovědné posuzování všech důležitých etap, okruhů prací i postupů spojených se sčítáním, vč. nákladů na zpracování a pořízování techniky k dosažení žádoucích úspor. Kritická posouzení vyžadující i náklady vyvolané požadavky dalších orgánů, které u velkých šetření se „nabalují“ na nezbytné náklady statistických činností. Zvýšené úsilí zde bude napomáhat, aby potřeba příštích sčítání byla odpovědně obhajitelná i z rozpočtového hlediska. Sčítání lidu uskutečněná od vzniku ČSR měla uznávanou odbornou úroveň a neocenitelný přínos. Bez značné újmy je nelze v našich podmínkách nahradit jinými statistikami nebo kombinací údajů z různých zdrojů. Z tohoto hlediska i různě motivované argumentace „o posledním sčítání“ nemají opodstatnění a jsou zavádějící.

Ochrana individuálních údajů a povinnost mlčenlivosti

Novela výrazně zasáhla do ustanovení zákona č. 89/1995 Sb. na tomto úseku; obsahuje novou formulaci těchto ustanovení, která jsou rovněž odlišně uspořádána. Vzhledem k povaze těchto ustanovení a ke zdůrazňované ochraně individuálních dat v jiných částech zákona, je účelné poukázat na tuto problematiku jen v obecnější formě.

Statistický zákon (zčásti i novela) v příslušných formulacích o ochraně individuálních údajů dostatečně nerozlišuje mezi soubory individuálních dat osob a individuálních dat statistických jednotek jiného typu. V důsledku toho ochrana individuálních dat osob je neúčelně rozšiřována a vztahována i na soubory jednotek, u nichž poskytování zjištěných individuálních údajů i jejich zveřejnění je naopak v důležitém veřejném zájmu i zájmu statistické služby. Nemá tedy např. opodstatnění, aby ustanovení zákona nebo jeho výklad bránil poskytování individuálních údajů o statistických jednotkách územního typu (kraj, oblast, region, okres, obec, osada), vybavenosti, obslužnosti aj. charakteristik sídel, životním prostředí a předmětech věcné povahy bez osobního (vlastnického aj.) vztahu apod.

Poskytování statistických informací

Text zákona byl novelou doplněn o vymezení, jaké informace mohou ministerstva poskytovat mezinárodním organizacím.

Ustanovení o poskytování statistických informací do zahraničí je poměrně málo „otevřeně“ formulováno. Mělo by umožnit, aby zákon v důležitém celostátním zájmu, příp. i v jiných odůvodněných případech nebránil poskytování statistických údajů a publikací za jiných podmínek, například mezinárodním nevládním statistickým organizacím.

Ustanovení ve vztahu k zahraničí také nerozlišuje, zda jde o poskytování statistických údajů mezinárodním organizacím vládní povahy nebo nevládním institucím. Toto rozlišení je důležité i v případě ministerstev, které by vládním organizacím měly poskytovat statistické informace v dohodě s ČSÚ, nikoliv statistický úřad informovat.

Zvýšená koordinující úloha statistického úřadu má i zde opodstatnění, neboť těmto organizacím se neposkytují národní statistiky jen k jejich všeobecné informaci, nýbrž v řadě případů podle příslušných mezinárodních doporučení a dohodnuté metodiky, na jejichž tvorbě se ČSÚ jako národní statistický úřad podílí. Statistickým orgánům a útvarům těchto organizací tak budou poskytovány oficiální údaje, které nebudou zpochybňovány například i vzhledem k později publikovaným statistikám ČSÚ.

Statistické klasifikace, číselníky a statistické registry

Na úseku důležitých metodických nástrojů a podkladů pro statistická zjišťování novela přináší rovněž řadu nových ustanovení. Týká se to např. ustanovení o statistických registrech (registr sčítacích obvodů, zemědělský registr a registr ubytovacích zařízení), které novelizovaný zákon neobsahoval.

Zvláštní zmínku zaslouží ustanovení zákona o statistických klasifikacích, kde novelou byla zrušena ustanovení o zařazování jednotek a činností podle vydaných klasifikací a o výjimkách z jejich závaznosti.

Jak ukazují mnohé příklady z praxe, účelné využívání a přínos jednotlivé klasifikace nezaručuje jen její vlastní odborná úroveň, ale rovněž správné a odpovědné zařazování. K zajištění potřebné jednoznačnosti zařazování (určení kritéria apod.) by bylo možno využít i jiných norem s podporou zmocňovacího ustanovení zákona.

I přesto, že statistický úřad nyní při vypracování klasifikací dbá na příslušné mezinárodní doporučení a zabezpečuje potřebnou návaznost na mezinárodně platné statistické klasifikace, formulace ustanovení, že „ČSÚ ve spolupráci s ministerstvy vytváří statistické klasifikace“ tento důležitý prvek neobsahuje.

Ustanovení o tvorbě klasifikací by vyžadovalo určité formulační upřesnění tak, aby zahrnovalo i důležité činnosti spojené s jejich zdokonalováním a revizemi (převodní klíče aj.), které jsou nezbytné, aby klasifikace neztrácely svoji odbornou úroveň a nezastarávaly.

V zájmu státní statistiky je, aby závaznost a využívání klasifikací nebylo omezováno, sloužilo uživatelům a podporovalo odborný přístup ke statistickým údajům. Statistický úřad by proto měl závazné statistické klasifikace vydávat v plném znění a podporovat tak širokou přístupnost k těmto důležitým metodickým dokumentům.

x x x

Odborný charakter zákona o státní statistické službě vyžaduje, aby odborníci statistické praxe a teorie se aktivně podíleli na jejich obsahové přípravě. Důležitý význam má zapojení statistických vysokoškolských odborníků a členů České statistické společnosti (což je i v jiných zemích obvyklé) tak, aby zákon v příslušných ustanovení zohledňoval odpovídajícím způsobem poznatky statistického vědního oboru a disciplíny, měl vysokou odbornou úroveň a dlouhodobější platnost.

Statistický zákon by měl poskytovat přiměřenou právní oporu pro všechny důležité činnosti a působnost, které ČSÚ již zajišťuje a vykonává na úseku státní statistické služby, pro její nestrannost, nezávislost a další zdokonalování.

Zvláštní pozornost s příslušnou oporou v zákoně vyžaduje problematika metodiky a metodických nástrojů, která je stěžejním a jednotícím

prvkem celého systému státní statistiky a posílení koordinující úlohy statistického úřadu v soustavě orgánů statistické služ-by a ve vztahu k za-hraničí.

Odpovídající opora je žádoucí k prohloubení činnosti statistického orgánu ve vztahu k veřejnosti, pro širší dostupnost statistických údajů, k posilování všeobecné důvěry vzhledem ke složitějším podmínkám a prostředí, za nichž statistická služba působí, a také k ochraně zpravodajských jednotek. Značný přínos představuje i vy-užití „Základních principů oficiální statistiky“, které byly schváleny příslušnými mezinárodními vládními orgány.

V uvedeném směru by bylo také prospěšné, aby statistický úřad, i vzhledem k charakteru statistické služby, zveřejňoval roční zprávy o své činnosti, usiloval o širší zpřístupnění nejdůležitějších statistických publikací a o přímou publikaci (zveřejnění) důležitých statistických zjištění a zpráv, která zajistí jejich úplnost a aktuálnost i správnou interpretaci těchto sdělení pro veřejnost.

Prof. Ing. Jaromír Walter, CSc. (1923 – 2001)

Ilja Novák, Prokop Závodský

21. března 2001 nás nečekaně opustil významný statistik a ekonometr, profesor Jaromír Walter. Navzdory vysokému věku působil dosud na Vysoké škole ekonomické a ještě v den svého úmrtí stačil splnit své pedagogické povinnosti.

Jaromír Walter se narodil 28. ledna 1923 v Praze, kde vystudoval reálné gymnasium a statisticko-pojistné inženýrství na ČVUT – Vysoké škole speciálních nauk (1949). Zde již během studia pracoval jako asistent a v časopise *Statistický obzor* uveřejňoval stručné charakteristiky nových zahraničních publikací z oboru statistiky i příbuzných disciplín. J. Walter byl vždy obdivován pro schopnost číst vědecké práce (v ně-

kolika jazycích) s rychlostí a chutí, s jakou jiní čtou detektivky. Svou první odbornou stať, věnovanou tehdejší novince statistické vědy – sekvenční analýze, publikoval r. 1948.

Vysoká škola (od r. 1951 fakulta) speciálních nauk byla r. 1952 zrušena, J. Walter působil pak krátce na „Fejce“ (Fakultě ekonomicko-inženýrské ČVUT). Když se ve stud. roce 1952/53 chystal vznik Vysoké školy ekonomické (podstatným rozšířením Hospodářské fakulty tehdejší Vysoké školy politických a hospodářských věd), přešel sem na katedru statistiky i Jaromír Walter. Podílel se na zakládání Fakulty statistiky VŠE (existovala v letech 1953–1959) a stal se jejím proděkanem, v letech 1959–1961 vedl katedru statistiky.

Ve statistice se J. Walter zabýval především metodami matematické statistiky a jejími aplikacemi v ekonomii, zejména výběrovými šetřeními, napsal řadu odborných statí a podílel se na vydání učebních textů. Z knižních publikací jmenujme alespoň *Zjišťování spotřeby obyvatelstva* (1962) a *Matematické modely poptávky* (1967), jejichž je J. Walter spoluautorem. R. 1958 se stal kandidátem věd a o dva roky později se habilitoval.

Od 60. let se zájem J. Waltera soustředil především na ekonometrii (speciálně na teorii odhadu v simultánních soustavách ekonometrických rovnic), r. 1961 přešel na katedru vědeckého programování (od r. 1967 nese název katedra ekonometrie). Velkou pozornost věnoval J. Walter také problematice stochastických procesů s aplikacemi v ekonomii a nelineární dynamické ekonomické teorii. Je autorem celé řady skript a také knižních publikací: *Stochastické modely v ekonomii* (1970), *Operační výzkum* (1971, s kolektivem autorů), *Simulační modely ekonomických procesů* (1975, s J. Lauberem), *Ekonometrie* (1976, s R. Huškem).

R. 1966 byl J. Walter jmenován profesorem a o dva roky později, v době „Pražského jara“ zvolen prorektorem VŠE pro vědeckou činnost. Tuto funkci musel opustit začátkem r. 1970, kdy vedení VŠE převzali tvrdí normalizátoři. Po emigraci prof. B. Kordy (1968) vedl prof. Walter dlouhá léta katedru ekonometrie. Všichni, kdo ho poznali při výkonu akademických funkcí, vzpomínají, jak racionálně, s nadhledem tyto funkce vykonával.

Při reorganizaci VŠE r. 1990 přešel prof. Walter na novou katedru bankovníctví a pojišťovnictví, kde převzal výuku pojistné matematiky a teorie rizika. Pro tyto předměty připravil i učební texty – *Pojistná matematika*, *Teorie rizika* a pro kurs v angličtině *Risk management*.

Při přednáškách a seminářích zaujal vždy prof. Walter své posluchače vtipem a elegancí jemu vlastní a dovedl podnitit nadané studenty k dalšímu odbornému růstu. Vychoval dlouhou řadu vědeckých aspirantů. Při posuzování disertačních i jiných prací dokázal s obdivuhodnou rychlostí odhalit klady i nedostatky práce a vtipně je zhodnotit. Jeho mírně sarkastické komentáře typu „problém umně zamotáme a pak ukážeme, jací jsme machři, když ho umíme šikovně vyřešit“ jistě o mnoho let přežijí svého autora v paměti jeho spolu-pracovníků a bývalých studentů.

Z mnohostranné činnosti prof. Waltera připomeňme ještě alespoň práci v redakčních radách odborných časopisů *Statistika*, *Statistická revue*, *Ekonomicko-matematický obzor*, *Statistische Hefte* aj., publikování v mnoha cizích časopisech, přednášky na řadě evropských vysokých škol a na mezinárodních konferencích.

Profesor Walter se zapsal během své 54leté pedagogické činnosti do paměti několika generací našich statistiků a ekonometrů jako dobrý pedagog a pro mnohé i oblíbený kolega a výborný společník. Nejstarší jeho žáci již sami překročili sedmdesátku. Takto na prof. Waltera vzpomíná doyen katedry statistiky a pravděpodobnosti, prof. Ilja Novák:

Jaromíra Waltera jsem dobře znal ze společné práce na katedře statistiky. Osobně ho považuji za jednu z největších osobností, s nimiž jsem se na VŠE setkal. Byl to člověk s velmi širokým rozhledem, zajímaly ho různé oblasti vědy, problémy kultury, sport i politika. Člověk s ním mohl hovořit o mnohém a vždycky měl pocit, že se něco nového dozvěděl. Nás oba pak spojoval zájem o moderní umění z období mezi dvěma válkami a speciálně pak zájem o umění francouzské.

To, co bylo pro Jaromíra typické, byl jeho smysl pro humor a živelný odpor proti byrokracii všeho druhu a hlupáctví zejména. Všechny takové projevy dovedl většinou odrovnat svou příslovečnou ironií, kterou ten, jehož se týkala, často ani nepostřehl. Uvedu alespoň dva příklady.

Byli jsme spolu na filmu *Věčný návrat*, kde hrál hlavní roli francouzský herec Jean Marais. O přestávce mezi týdeníkem a filmem k nám najednou přistoupil nějaký „znalec francouzského filmu“, a začal nás bombardovat poznámkami o tom, jak náš film zaostává za francouzským. „A jestipak víte, že Jean Marais je původem Čech z Ústecka a jeho původní jméno bylo Jan Mareš“, povídal mu Jaromír tak vážně, že tomu ten člověk asi uvěřil. Přinejmenším jeho poznámky přestaly.

Druhý příklad se týká jedné státní zkoušky, kde kandidát, který problematice příliš nerozuměl, ale byl nabíflovaný, žádal stále další otázky, protože se nechtěl spokojit s pouhou klasifikací *prospěl*. Asi po páté takové žádosti došla Jaromírovi trpělivost a zeptal se: „Četl jste Švejků?“ A najednou byl klid.

To, co Jaromíra vždy zajímalo, byly různé pravděpodobnostní modely. Jejich konkrétní aplikace v ekonomické oblasti nebyly leckdy příliš úspěšné, z čehož jsme někdy měli těžkou hlavu a ne-jednou jsme i pochybovali o využitelnosti pravděpodobnostních modelů v ekonomii. Tyto pochybnosti Jaromír vyvracel tvrzením, že chyba není v modelu, ale v datech – až budou data lepší, budou i modely lépe fungovat. A opět se našli lidé, kteří toto tvrzení vzali tak vážně, že ho dokonce se vši vážností šířili mezi svými kolegy.

Psát o všech humorných příhodách, které jsem s Jaromírem zažil, přirozeně nemohu. Vydalo by to na nejednu tlustou knihu.

DATASTAT'01

Marie Budíková KAM PŘF MU Brno

Ve dnech 27. až 31. srpna 2001 pořádala katedra aplikované matematiky Přírodovědecké fakulty MU (KAM PŘF) ve spolupráci s katedrou aplikované matematiky a informatiky Ekonomicko-správní fakulty MU (KAMI ESF) seminář DATASTAT'01, který navázal na DATASTAT'97 a DATASTAT'99. Na organizaci těchto seminářů se podílejí především doc. RNDr. Ivana Horová, CSc., vedoucí KAM PŘF a RNDr. Luboš Bauer, CSc. z KAMI ESF. Navazují na tradici letních škol MATLAB'93, '94 a '95, které byly určeny užšímu okruhu zájemců o statistické problémy řešené pomocí programového systému MATLAB.

Akce se konala v krásném prostředí Orlických hor v chatě Čihák poblíž Žamberka nedaleko Pastvinské přehrady. Semináře se účastnily čtyři desítky odborníků z vysokých škol a výzkumných ústavů z České republiky, Slovenska, Polska a dokonce i ze vzdálené Malty.

Tématický záběr semináře byl velmi široký a týkal se mnoha oblastí aplikované matematiky a jejích teoretických základů. Účastníci vyslechli přednášky a referáty o lineárních modelech, waveletové aproximaci, stochastickém integrování, analýze řečového signálu, vyhlazování pomocí jádrových funkcí a splajnů, o problematice detekce bodu změny v časové řadě, fuzzy pravděpodobnosti, plánování experimentů a o aplikacích statistických metod v medicíně, biologii, zemědělství, ekologii, hydrologii, psychologii a sociologii.

Volné středeční odpoledne bylo věnováno turistickému výletu na hřebeny Orlických hor – od pohraniční pevnosti Hanička přes Anenský vrch až do rekreační obce Říčky.

Příspěvky, které zazněly na tomto semináři, budou vydány ve sborníku, jehož editace se ujme katedra aplikované matematiky.

Lze doufat, že podobně zdařilou akci vyznačující se přátelskou a tvůrčí atmosférou bude i seminář DATASTAT'03, který se uskuteční za dva roky.

Biomatematický seminář

Zdeněk Pospíšil, MU, Př F, KMA

Vedoucí katedry aplikované matematiky Přírodovědecké fakulty Doc. RNDr. Ivana Horová, CSc. se v tomto roce ujala organizace Biomatematického semináře. Jeho hlavním účelem je shromáždit na jedno místo lidi, kteří se zabývají využitím matematických a statistických metod v biologii a v medicíně, a tím jim umožnit výměnu zkušeností, informací o studované a zkoumané problematice, nové literatuře nebo zajímavých akcích. Letošní seminář se uskutečnil v době od 30. března do 1. dubna ve Výukovém a rekreačním středisku MU na Cikháji.

Tradici Biomatematických seminářů založili pracovníci oddělení teoretické biologie Entomologického ústavu AV ČR pod vedením Doc. RNDr. Vlastimila Křivana, CSc. První dva ročníky semináře byly uspořádány na Šumavě: v roce 1999 na Kvildě a v roce 2000 v Smí. V tomto roce se seminář přesunul na Moravu, do krásného prostředí Vysočiny.

Program letošního semináře může ukázat část širokých zájmů biomatematiků. Příspěvky uvádím v pořadí, v jakém byly předneseny, jejich názvy přesně podle autorů:

- *L. Dedík, M. Ďurišová: Aplikácie metódy modelovania dynamických systémov pri spracovaní dát získaných meraním na živých objektoch programom CTDB.*
- *Z. Pospíšil: Logistická rovnice na časových škálách.*
- *M. Brabec: Růstové křivky dětí a analýza longitudinálních dat.*
- *M. Forbelská: Zobecněné lineární regresní modely.*
- *Zelinka: Optimalizační algoritmy inspirované socio-biologickou realitou.*
- *V. Křivan: Vliv chování na Lotka- Volterrův model dravce a jeho kořisti.*
- *P. Pokorný: Mathematical Modelling of Multi-Patch Predator-Prey Model.*
- *D. Boukal: Modely Allee efektu u druhů s pohlavním rozmnožováním.*
- *L. Berec: Vliv strategií vyhledávání partnerů na populační dynamiku u druhů s pohlavním rozmnožováním.*
- *T. Haas: Problémy statistické inference založené na regresních modelech vybraných krokovými metodami.*
- *P. Nový, F. Vávra: Pravděpodobnostní model binárního HLA systému*
- *J. Klaschka: Wilderův zákon počáteční hodnoty.*
- *Z. Škrabková: Analýza rozptylu pro opakovaná pozorování.*
- *A. Kuběna: Dynamika možných odpovědí neuronů.*

Dovolím si využít této zprávy o jedné konkrétní akci také k několika obecnějším poznámkám o vztahu biologie a matematiky. Často lze slyšet nebo číst, že matematika proniká do všech oblastí přírodních a dokonce i společenských věd. Touto frází se však většinou rozumí masivní využívání výpočetní techniky. Po mém soudu ale samotná výpočetní technika (která samozřejmě je nedocenitelným nástrojem při jakémkoliv výzkumu, zpracování a prezentaci informací) ještě nezprostředkuje plodné setkání biologie a matematiky. Skutečná spolupráce matematiky s biologií se může odehrávat na různých úrovních. Na té základní se nachází kvantifikace biologických pozorování. Nejde totiž jen o to, něco změřit nebo spočítat, ale také vědět, jak jsou takto získané údaje spolehlivé, jaké odchylky od nějakého standardu jsou ještě náhodné a jaké již ukazují na jistý trend, zda existují a jak jsou silné závislosti mezi pozorovanými kvantitativními nebo kvalitativními údaji. V této souvislosti se mluví o biometrice. Poněvadž jsou při kvantifikaci jevů nebo vztahů využívány především poznatky matematické statistiky, lze mluvit i o biostatistice. (Takto byly na semináři zaměřeny příspěvky L. Dedíka s M. Ďurišovou, M. Brabce a Z. Škrabkové.) Toto využití matematiky je známo každému studentovi medicíny nebo biologie; podle mé zkušenosti lékaři dokonce často kladou rovnítko mezi statistické a matematické zpracování. Matematika ale může také pomoci vyjádřit zkoumaný jev nebo proces v kompaktním tvaru, vytvořit matematický model biologické skutečnosti. (Tento směr byl na semináři reprezentován příspěvky V. Krivana, P. Pokorného -ten navíc ukazuje, že pro některé pojmy, konkrétně "patch", dosud neexistují obecně přijaté české ekvivalenty -, D. Boukala, L. Berce, P. Nového s F. Vávrou, A. Kuběny.) Tady již vyvstává dosti zásadní filosofická otázka: poskytuje matematický (tedy jednoduchý a konzistentní) popis vzhled do řádu živé přírody, nebo je nepřípustným zjednodušením mnohotvárné reality? Trochu konkrétněji - fakt, že množení bakteriálních buněk v Petriho misce a vývoj populace Belgie za posledních sto padesát let je popsán touž diferenciální rovnicí, ukazuje fundamentální jednotu přírody nebo je jen formální hříčkou odvádějící pozornost od skutečných problémů?

Odpověď samozřejmě není nijak evidentní ani obecně přijímaná. Ovšem přiklonění se k první možnosti - i za cenu rizika, že se jedná o slepou uličku - se zatím ukazuje jako produktivní. Matematická biologie, tj. vyjadřování biologických teorií jazykem matematiky, se již stala pevnou součástí teoretické biologie, kterou nezanedbatelným způ-

sobem obohacuje. Jen s malou nadsázkou lze říci, že matematická biologie vznikla roku 1865 v Brně, když J. G. Mendel vyjádřil zákony dědičnosti jednoduchých znaků jazykem poměrů. Za připomenutí stojí i skutečnost, že prof. Otakar Borůvka, nejvýraznější matematická osobnost spjatá s Masarykovou universitou, spolupracoval s biologem, konkrétně s prof. Ferdinandem Herčíkem, a společně ve čtyřicátých letech minulého století vytvořili prostorový model života. Setkávání matematiky a biologie je však přínosem nejen pro vědy o životě, ale i pro matematiku. Matematika tradičně přijímala podněty pro svůj rozvoj při řešení problémů fyziky nebo techniky, nyní má její rozvoj převážně vlastní autonomní dynamiku. Při snaze vypořádat se s komplexními problémy živé přírody je potřeba jednak rozpoznat, které existující nebo v současnosti vytvářené metody mohou být pro tento úkol vhodným nástrojem (příspěvek Z. Pospíšila) a kde jsou hranice použitelnosti standardních metod (příspěvek J. Klaschky). Ale jen se stávajícími metodami nelze vystačit, je potřeba je modifikovat (příspěvky M. Forbelské a T. Haase) a vytvářet i metody nové. Například v osmdesátých letech dostala silný impuls kvalitativní teorie diferenciálních rovnic při snaze formalizovat vágní, ale beze sporu důležitý pojem "ekologická stabilita".

Zatím jsme zmínili pouze situace, kdy k řešení problémů věd o živé přírodě (biologii, medicíně, ekologii, etologii, ...) přispívají matematické myšlenky. Směr však může být i opačný. Počítačová simulace biologické evoluce představuje také algoritmus pro řešení technického problému – hledání extrému funkce mnoha proměnných. To ukázal příspěvek I. Zelinky.

Přes svůj význam i svou dlouhou tradici v českých zemích nemá matematická biologie (nebo obecněji biomatematika, což je pojem zastřešující jakoukoliv matematiku použitelnou nebo používanou v biologických vědách) v České republice žádné institucionální zaštitění. Matematická biologie je ze své podstaty biologií, nikoliv matematikou; ovšem věnují se jí převážně matematici, a to často ve svém volném čase. (Tato věta možná jenom vyjadřuje pocit vycházející ze známosti pisatele této zprávy.) Jedním – velkým – krokem k narovnání tohoto stavu je otevření magisterského oboru matematická biologie ve studijním programu biologie na Přírodovědecké fakultě MU, jiným – malým, ale nezanedbatelným – krokem je pořádání celostátních Biomatematických seminářů (v posledních dvou letech se zahraniční účastí).

Seminář PRASTAN

Marek Malý, SZÚ

Ve dnech 12. – 14. září 2001 uspořádala Slovenská statistická a demografická spoločnosť (SŠDS) ve spolupráci s Českou statistickou společností (ČStS) a s několika slovenskými univerzitami v Kočovcích u Nového Mesta nad Váhom seminář PRASTAN. Tato akce se koná pravidelně již několik let, ale letos byla poprvé pořádána dohromady oběma společnostmi. Zejména v otázkách výuky tak navázala na vůbec první společnou akci obou společností, seminář STAKAN, konaný v Cikháji v roce 1999. Semináře v Kočovcích se zúčastnilo asi 40 odborníků z vysokých škol a odborných ústavů. Zatímco prvních ročníků PRASTANu se zúčastnil z české strany pouze člen výboru naší společnosti J. Á. Víšek, letos přijelo z České republiky 14 statistiků.

Účastníky uvítali za organizátory O. Nánásiová a za spolupořádající společnosti J. Chajdiak, vědecký tajemník SŠDS a J. Antoch, předseda ČtSS. Zahajovací přednáška B. Riečana s příznačným názvem „Niekoľko pohľadov na československú probabilitiku“ připomněla mj. dlouhou éru společného vývoje české a slovenské statistiky.

Seminář byl široce tématicky zaměřen a účastníci tak vyslechli příspěvky věnované teoretickým otázkám teorie pravděpodobnosti (K. Pastor) a matematické statistiky (J. Á. Víšek, P. Volauf, Š. Varga) i příspěvky přibližující moderní metody statistiky, jako je ROC křivka, bootstrap a jackknife (H. Skalská, M. Kalina, B. Linda, J. Kubanová). Další příspěvky se zabývaly aplikacemi v ekonomické oblasti (J. Chajdiak, J. Komorník, V. Úradníček), v genetice (P. Fľak), vodo hospodářství (M. Holeňa), analýze přežívání (S. Katina) a v neposlední řadě otázkami výuky statistiky (J. Antoch, D. Jarušková, O. Nánásiová, H. Seberová, J. Tvrđík, V. Skřivánková, M. Hančová, I. Stankovičová, J. Pícek) a statistických konzultací (M. Malý, Z. Roth). Jeden blok byl věnován numerické matematice.

V závěru přijel pozdravit účastníky semináře předseda Statistického úřadu SR a SŠDS P. Mach, který ocenil význam akce a krátce promluvil o perspektivách statistiky, především státní.

Ze semináře byl vydán více než 150 stránkový sborník (ISBN 80-88946-13-1), který obsahuje úplné texty některých příspěvků a anotace

dalších ve formě abstraktů. Seminář nepochybně přispěl k oživení kontaktů mezi statistiky a pravděpodobnostníky obou našich zemí. O jeho zdárný průběh se zasloužili obětaví organizátoři v čele s O. Nánásiovou a J. Chajdiakem z FHI. Další díl společného projektu ČSS a SŠDS by se měl podle dohodnutého dvouletého střídavého cyklu konat v roce 2003 opět v České republice, zřejmě v lokalitě dobře dostupné ze Slovenska.

Statistika nuda je, má však cenné údaje...

Po dobu dvou měsíců (do 18. prosince 2001) je otevřena v Obchodním centru ve Znojmě výstava, věnovaná pánskému přirození z pohledu statistiky – *Penis v číslech*. Výstava prezentuje především výsledky nedávného amerického výzkumu (u nás velmi málo známé-ho), věnovaného zvláště délce tohoto orgánu: Výzkum např. vyvrací všeobecně rozšířenou pověst o černoších – bílí muži ve skutečnosti předčí černé v průměru zhruba o 1 cm. Atraktivní téma jistě přesevďčí hojně návštěvníky výstavy o důležitosti statistických metod a všestranných možnostech jejich použití.

Zá

Kolikátý pátek třináctého v tomto tisíciletí jsme měli?

Jan Klaschka a Jaromír Antoch

Na první straně dubnového čísla IB píše Gejza Dohnal: „*Je pátek, 13. dubna, 2001. Je to Velký pátek. První pátek třináctého v tomhle tisíciletí...*“ Zdánlivě nelze takovému tvrzení nic vytknout. Ovšem opravdu jen zdánlivě.

Právě Gejza Dohnal spolu s námi rozeslal na začátku roku elektronickou poštou následující text:

**Prohlášení Klubu statistiků českých
setrvávajících ve starém miléníu (KSČSSM)**

My, někteří čeští statistici, prohlašujeme tímto, že jsme se rozhodli nevstoupit dnem 1.1.2001 do nového milénia, ale setrvat nadále v tom starém. Stejně se stavíme i ke střídání dvacátého století dva-cátým prvním.

Jakž takž jsme se smířili s tím, že se, jak jsme to už párkrát zažili, střídají desetiletí, a v tomto směru nehodláme klást odpor. Dvacáté století, jakkoli v mnoha ohledech nestálo za fajfku tabáku, se nám však stalo jistotou, které se nechceme jen tak vzdát.

K tomu, abychom zůstali, kde jsme doposud byli, máme vícero důvodů. Kdo z nás nemá nějakou nedokončenou práci, jejíž výsledek nebude zase tak skvělý, aby unesl označení „dílo dvou tisíciletí“? Někteří máme rozepsané texty, ve kterých se o dvacátém století zmiňujeme jako o století „tomto“ nebo „našem“. Většina z nás tuší, že vrchol našich tvůrčích sil se nachází ve dvacátém, a nikoli jednadvacátém století. A konečně, dosavadní zkušenost nám říká, že se druhé tisíciletí dá, dokonce snad i ve zdraví, přežít. Kdo si to troufne tvrdit o třetím?

Máme ale i důvod specificky statistický. Délky všech dosavadních století byly jedna jako druhá, tisíciletí jakbysmet. Kdo jiný než statistik musí mít taková data nerad? Kdo jiný prohlašuje jejich rozdělení s despektem za degenerované? A komu zhusta na takových datech havarují počítačové programy?

Že bychom si při své letité praxi v plnění úkolů na více než sto procent nedokázali poradit?

Vítejte, přátelé, v roce 2001, pro nás stém prvním roce 20. století a tisícím prvním roce druhého milénia!

V Praze 1.1.2001

Přípravný výbor KSČSSM (Klubu statistiků českých setrvávajících ve starém miléníu):

Jan Klaschka, Gejza Dohnal a Jaromír Antoch

Během několika dnů se k Prohlášení připojili další signatáři, jmenovitě (v pořadí, jak přicházely odpovědi) Josef Tvrdík, Zdeněk Půlpán, Viktor Witkovský, který KSČSSM pozdravil jménem KSS-SZM -- *Klubu statistikov slovenských stále zotrúvajúcich v miléniu* (v tom našom, starom a dobrom), Jiří Žváček, Jana Jurečková, Ivan Saxl, který žádá zavedení alternativního členství pro ty, kdo nechtějí nebo nemohou pobývat stále v jednom miléniu, a dále přispívá např. podnětným návrhem hledat v obzvláště složitých situacích bezpečný úkryt ve dnech vypuštěných z kalendáře při gregoriánské reformě v roce 1582, Karel Zaydlar, Arnošt Komárek, Miroslav Hartmann, Jaroslav Potměšil a Jelena Skibová. Krátce po Třech králích pronikla myšlenka setrvání ve starém miléniu do Neapole, kde získala v profesorech University Federica II. Antonio Mangovi, Francesco Molovi a Robertě Siciliano věrozvěsty odhodlané šít ji dále v Království neapolském, obou Sicílií a Sardinie s Korsikou.

V únoru a březnu se přípravný výbor KSČSSM odmlčel, ale poté, co vyšel dubnový Bulletin, rozproudila se mezi jeho členy téměř živá korespondence. Vyjímáme z ní:

Osobně za Prohlášením KSČSSM pořád stojím. Jak vidím, Ty ne, přinejmenším ne pevně a nepřetržitě. Máš samozřejmě naprostou svobodu volby, ve kterém tisíciletí chceš pobývat, a nemíním Ti nic vyčítat, jestli Ti to třetí vyhovuje víc. Je mi jen smutno, že se další spřízněná duše asi stěhuje pryč, kamsi do budoucnosti. (J. K. v dopisu G. D.)

Co se týče mého odklonu od myšlenek KSČSSM : nikdy jsem nebyl přítelem jakékoliv ortodoxnosti. ... Já jsem pro setrvávat ve druhém tisíciletí, nicméně musím uznat, že se píše rok 2001. ... Jestli se to nesrovnává se stanovami strany, tak mne vylučte! (Třeba se to bude někdy hodit.) (G. D. v dopisu J. ,K. a J. A.)

--- * ---

Konečně se můžeme vrátit k otázce v nadpisu: Kolikátý pátek třináctého v tomto miléniu jsme měli na Velký pátek 13. dubna 2001? Čtenář teď jistě pochopí, proč odpovídáme: *Jak kdo.*

P.S. Příspěvek dosáhl za půl roku v redakci IB stavu značné uleženosti. Zato dějiny nám mezitím nepřestaly servírovat čerstvé události. Mimo jiné jsme slyšeli o novém konci 20. století. Nic naplat, budeme muset znovu promyslet, kam se vrátit.

Ještě ke kalendáři a měření času

Marek Malý, SZÚ

Zaujaly mne astronomické úvahy o konci tisíciletí v článku pana Šimy otištěné v našem bulletinu a z pozice naprostého laika v dané problematice jsem si vyhledal několik citací, které by snad mohly zajímat i někoho dalšího.

Recenzenty vysoce oceněný příspěvek k tématu představuje monografie E.G. Richardse, v níž autor ve vzácné vyrovnanosti skloubil poznatky z matematiky, astronomie, historie i antropologie. První část je věnována kalendáři z teoretického hlediska, druhá pak popisuje mnoho typů kalendářů z celého světa. Třetí a čtvrtá část se zabývají jednak algoritmy pro převody dat mezi různými kalendáři a jednak detailním popisem výpočtu data Velikonoc. Kniha obsahuje na 460 stranách i mnoho historek, obrázků a odboček od hlavního tématu. Na autorově domovské stránce <http://www.users.zetnet.co.uk/egrichards/book.htm> lze stáhnout převodní algoritmy a kapitoly týkající se jejich odvození.

Recenzent této publikace využil recenzi Pratta k prezentaci vlastního pětibodového kritéria pro hodnocení kvality kalendářů. Patří k nim *předpověditelnost* (kalendář nezávisí na pozorováních, která budou učiněna v budoucnosti), *dlouhodobá přesnost* (průměrná délka roku v nedostatečně přesném juliánském kalendáři byla 365.25 dne, zatímco v gregoriánském je 365.2425), *jednoduchost* (hebrejský kalendář uvažuje vliv slunce i měsíce, je velmi přesný, ale také složitý, většina roků má 12 měsíců, ale některé 13), *nepřerušované počítání dní* (např. neustálá návaznost sedmidenních týdnů nebyla narušena ani při přechodu od juliánského ke gregoriánskému kalendáři a udávání pořadí dne v týdnu u data poskytuje vlastně redundantní informaci vhodnou ke kontrole údajů; naopak v kalendáři, kde každé čtvrtletí začíná nedělí a má přesně 13 týdnů po 7 dnech, je potřeba těchto 364 dní doplnit jedním nebo dvěma dny, které systém počítání dní naruší) a *vnořené cykly* (takové cykly mají kalendáře používající – pokud možno podobné – seskupování pro menší i větší časové celky, např. v hebrejském kalendáři se dny i roky seskupují po 7). Běžně užívané kalendáře splňují 3 kritéria, autor-recenzent na závěr uvádí modifikaci gregoriánského kalendáře, která by vyhověla všem jeho pěti bodům.

Téměř tisícistránková Blackburnově publikace je v první části uspořádána podle měsíců od ledna až do prosince. Na začátku výkladu ke každému měsíci jsou uvedeny souhrnné poznámky včetně např. etymologie názvu a pak je každý jednotlivý den měsíce charakterizován z hlediska svátků, výročí, historických událostí, atp. Kapitulu uzavírá diskuse o ročních obdobích, a také pojednání z pohledu různých církví včetně popisu plovoucích svátků (např. Den díkůvzdání). Druhá část se věnuje kalendářům a jejich vývoji v různých historických obdobích i v různých místech světa.

Vývoji způsobů počítání času od dávných dob po současnost se věnuje

kniha G. J. Whitrowa. I v jejích přílohách najdeme postupy pro výpočet přestupných let, Velikonoc a převody mezi kalendáři.

Na závěr uvádím dvě *www* adresy. První s názvem *Walk through Time* (<http://physics.nist.gov/time>) je umístěna na stránkách National Institute of Standards and Technology a kromě kalendářů se věnuje i typům hodin v různých dějinných epochách. Druhá s názvem *Calendar Home Page* (<http://calendarhome.com>) je poněkud šířeji zaměřená, popisuje mnoho typů kalendářů včetně čínských a mayských a umožňuje interaktivní převod z jednoho do druhého a má mnoho dalších funkcí, např. vyhledání matematiků narozených a zemřelých v daném dni.

- 1) Blackburn B. a Holford-Stevens L. (1999). *The Oxford Companion to the Year*. Oxford University Press, Oxford.
- 2) Pratt J. P. (2000). Review of Mapping Time. *American Mathematical Monthly* 107 (1), 92–99.
- 3) Richards E. G. (1999). *Mapping Time. The Calendar and its History*. Oxford University Press, Oxford.
- 4) Šíma Z. (2001). Kdy tedy doopravdy aneb několik astronomických úvah o konci tisíciletí. *Bulletin ČStS* 11 (1), 1–7.
- 5) Whitrow G. J. (1989). *Time in History. Views of Time from Prehistory to the Present Day*. Oxford University Press, Oxford.

<i>Jaroslav Česka, Státní statistická služba v novém zákoně.....</i>	1
<i>Ilja Novák, Prokop Závodský, Prof. Ing. Jaromír Walter, CSc.</i> <i>(1923 – 2001).....</i>	14
<i>Marie Budíková, DATASTAT'01.....</i>	18
<i>Zdeněk Pospíšil, Biomatematický seminář</i>	19
<i>Marek Malý, Seminář PRASTAN</i>	22
<i>Jan Klaschka a Jaromír Antoch, Kolikátý pátek třináctého</i> <i>v tomto tisíciletí jsme měli?</i>	23
<i>Marek Malý, Ještě ke kalendáři a měření času</i>	26

Informační Bulletin České statistické společnosti vychází čtyřikrát do roka v českém vydání. Předseda společnosti: Doc. RNDr. Jaromír Antoch, CSc., KPMS MFF UK Praha, Sokolovská 83, 186 75 Praha 8, e-mail: jaromir.antoch@karlin.mff.cuni.cz.
ISSN 1210 – 8022
Redakce: Doc. RNDr. Gejza Dohnal, CSc., Jeronýmova 7, 130 00 Praha 3, e-mail: dohnal@fsik.cvut.cz.